

Euskal Unibertsitatearen aurrehistoriaz

Jose Luis Lizundia

Oinatik Unibertsitatea

Nafarroako erreinuan unibertsitatearen nolabaiteko asmoak egon baziren ere, zoritxarrez ez ziren egiztatu, eta dudarik gabe Euskal Herriaren bihotzean dagoen herri batetan egon ere: orain 120 urte arte inongo herrialdetako ez zena, ez Gipuzkoako, ez Arabako, ez Bizkaiko, ez bestetako; baina denetatik zerbait duena: Nafarroatik ez urrun, hizkuntzaz bizkaitarra, Arabarekin mugakide eta mendetan harreman franko ukana, gaur Gipuzkoa da eta, beraz, gipuzkoarra, nahiz eta ez giputza, ez bait da gauza berbera. Igerriko zenioten zein herri den: Oinati.

Merkado Zuatzola apezpiku oinatiarraren eraginak sortu zuen Euskal Herrian egon den lehen unibertsitatea, eta Paulo III.ak 1540ko apirilaren 23an emandako Buldaren bidez eraiki zen, Salamanca, Bolonia, Paris eta Alcalá de Henares-koen pribilegio berberekin.

Foruak galdu arte, Bergarako Konbenioaren ondoren Esparterok lehen haizkorakada eman arte, iraun zuen Unibertsitate honek, orduko istilu guztien barnean. Euskal Herriak mende horietan po-

litik erakunde bateraturik ez ukatea zatekeen nabarmenentarikoa, bizitza oparo bat ez ukateko. Oinati bera konte-pean egotca, eta ez herrialde batetan, ez zen tipiena izanen. Erretorgoa beti zegoen konterri honen saltsetan sartu beharrean, eta era berean eliz gaietan ere: San Migelgo Abadearekin hase-rreru beharra izaten zuen. Gero, Zuzendaritzan partehartzten zuten Gipuzkoa, Araba eta Bizkaia, eta urrunago Nafarroa, bakoi-tza bere aldetik zebiltzan eta, egia esan, ez ziren askorik ardu-ratzen unibertsiteatez.

1794ean frantsesak sartu zirenean, irakasle eta ikasleak Gasteiza ihes egin zuten, eta hortik dator Gasteizko Unibertsiteatearen historio hori. Baina hurrengo urtean berriz Oinatira datoz.

XIX. mendearen haseran, Unibertsiteate honen kontra hasten da Madril; 1807an, Karlos IV.ak ixten du lehenbizikoz, dekretu bidez. Zazpi urte geroago, lau Diputazioek eskatzen dute berriz irekitzea, eta lortzen.

Zer irakasten zen

Urte bat hartzearen, 1820a hartuko dugu. Matematikak, Logika eta Metafisika, Filosofia, Legeak, Zuzen Kanonikoa irakasten ziren. Euskal herrialdeek, Oinatiko Hiriak, Unibertsiteatearenak ziren zortzi baserriek ematen zituzten errenta eta abarren diruekin bizi zen.

Geroago, 1871-1876 bitartean, Zuzena eta Notaritzza ziren ikasketarik nagusienak; eta, mendearen azkenean, bi horietaz gainera, Filosofia eta Letrak.

Lehen ate ixteak eta karlistadak

Oinatik bere lehen eraso 1807an jasan bazuen, Esparterok emanda hartuko zuen gogorrena, 1842an, dekretu-agindu batez: Instituto bezala utzi zuen —gaur duen maila berean—, eta 1850ean hori ere kendu egin zion. 1869an, Unibertsiteate Libre bezala sortu zen.

Fetxarik interesgarriena, beharbada, 1874a dateke: zeren Karlos VII.ak urte horretan emandako Erret-Aginduen bidez —Durangotik otsailean eta Lizarratik urrian—, berrito martxan jar-tzen bait da.

Agindu horien zatirik interesgarrienak aldatuko ditugu hona

hitzez hitz: «...Artículo 1.º Las cuatro Provincias Vasco-Navarras formarán, para los fines académicos, un Distrito Universitario, de que será centro y cabeza la antigua Universidad de Oñate, restablecida por Real Orden de 12 de Febrero último con los Estudios de Filosofía o Segunda Enseñanza, y las Facultades mayores de Teología, Cánones y Jurisprudencia. Art. 2.º Todos los Establecimientos de Segunda Enseñanza o de Enseñanza Profesional que hoy existen o en adelante se creen con la debida autorización en dicho Distrito Universitario, dependerán del Rector y Claustro de la Real y Pontificia Universidad de Oñate, á la cual estarán incorporados. ... Art. 5.º Para la Segunda Enseñanza regirá en todo el Distrito Universitario el mismo plan de estudios que se adopte para la Universidad. ... Art. 7.º Los títulos académicos y profesionales de todas las clases correspondientes á los estudios hechos en los Establecimientos del Distrito, con la excepción contenida en el Art. 3.º [eliz ikasketak], se expedirán por el Rector y Claustro de la Universidad de Oñate en la misma forma que si los ejercicios se hubiesen practicado en ella...»

Ikus daitekeenez —nahiz eta erdaraz egon, eta euskal kontzientzia argirik ez izan garai hartan—, ene ustez, guretzat ere baliagarriak dira zatiok, oinarri hauekin, eta egungo baldintza eta kontzientziara bihurtuz. Batez ere, Hegoaldeko lau herrialdeei ematen zitzaien kohesio eta batasunagatik: ez bait genukeen egun dugun sakabanaketa negargarria ukanen, baldin bide horretatik jarraitu bagenu. Etxeak dozenardi bat lekutan, lau hiriburuak elkarren tirabiraka, Euskal Herriari baino beren zilborrhari begirago, distrito eta administralgo arazoak Valladolid, Zaragoza eta Bilboren artean banaturik, etabar.

Baina karlistek galdu egin zuten gerla, eta Unibertsitatea koartel bihurtu zen, zapalkuntza nabarmenago egiteko. 1896an, herriz zabaltzen ditu atak, baina Zaragozaren menpean; bost urte bakarrik irauten du.

1968an, Bilbon Unibertsitatea eraiki baino lehentxoago, nork eta Salvador Madariagak esan zuen: Madrilen, Catalunyan eta Euskal Herrian unibertsitate berriak jasotzekotan, Alcalá de Henares-en, Vich-en eta Oinatin jarri behar zirela. «ABC»n idatzi zuen hori. Oinatar herri gizonak ez zuten nonbait irakurri; zeren, horren arabera, eta Diputazioek altura pixka bat ukan balute, ez zen Bilboren eta Donostiaren arteko sokatirarik emanen, eta Oinatin ukanen genuen unibertsitate bakarra.

Inoiz esan dugu, munduko toki askotan, hiri ttipietan eta ez

hiriburuetan daudela Unibertsitateak. Hor ditugu adibidetzat Heidelberg, Tübingen, Jena, Alemalian; eta Ipar Ameriketako Estatu gehienetakoak hiri ttipietan daude: Berkeley, Monterrey, Harvard, etab. Gurerako hori aipatzen badut (errepikatzen, nahi baduzue), ez da mimetismoz, ez eta erromantizismoz; Oinatik, gure Herriaren histori tradizio bati jarraipide emanez, izugarriko batasuna emango lioke etorkizunerako, eta hau da garrantzitsuena. Gipuzkoa acesala izanik, nola arraio hartu du hibirukeriarren zentralismo kutsua; berdin Bizkaiak, beti Bilboren kontra ibilita gero. Ez diezaigun horren errua faxismoari bakarrik bota, gure herrialdekeria ere tartean bait da: ez dago foru edo estatutu kontua abertzaleen artean ere nola aipatu den ikusi besterik.

1866ko Euskal Herriko Unibertsitatearen asmoa eta ondorengoak

Urte honetako asmoa ere aipagarria da, zeren Nafarroatik hazi eta lau hego-herrialdetara hedatu bait zen. Oinarrietan esaten da, lau Diputazioek erabakitako tokian ezarriko zela eta lauen artean distrito bakarra osatuko zutela. Zuzena —sail bitan: Jurisprudentzia eta Administralgoa—, Medikuntza, Farmazia, Filosofia eta Letrak eta Zientzietako fakultateak ukanen zituen, has-teko. Gernikako Batzarrak ere, bere baietza eman zuen; baina 1868ko iraileko iraultzaren gertakariak bertanbehera bota zuten.

Gasteizen 1860-1870 ikasturtean, eta hurrengokoan Bizkaiian, proiektu eta asmorik ez zen falta izan; eta 1886an, Deustuko Jesuitena eraiki zen; baina, bere fruituak eman arren, beti errenka erantzun dio honek euskal Unibertsitateari, ez bait zuen, eta ez bait du, ofizialtasunik.

Donostiako Udaltzarrean ere egin zen Unibertsitate ofizial baten eskabidea, 1890ean, eta Udaletxe berean entzun zen beste bat, 1914ean. Bilboakoak 1923an eskatu zuen; baina, beti bezala, Madilek entzungor egin zuen.

Eusko Ikaskuntzaren asmoa

Eusko Ikaskuntza — «*Sociedad de Estudios Vascos*» delakoa, Oinatik Unibertsitatean sortu zen 1918an. Haren asmoetako bat, Euskal Unibertsitatea sortzea zen. Bigarren bileran, urte bi geroago Iruinean egin zenean, asmo batzu onartu ere egin zituen; hirugarrena, Gernikan 1922an egindakoa, berariaz horretarako izan zen, hau bait zen gaia: «constitución y organización de la

Universidad Vasca». Zoritxarrez, ez zen giro onegirik, lehen Diktadura hasia zen eta; baina, hala eta guztiz ere, hamabi puntutako oinarri batzu erabaki ziren.

Uste dut, oinarri horiek ez gaituztela egungo pentsakerakook asetsen, ni ez behintzat; *euskal* —bai *euskal* azpimarkaturik, *euskara*-rekin bat egiten bait dugu— Unibertsitatearen asmo hori ez bait zen egun bezain argi ikusten. Hala eta guztiz ere, komeni litzateke oinarri horik hitzez hitz ezagutzea. (Ik. J. ESTORNES LASA, *Los vascos y la Universidad*, II, 175 or.).

Erregek eta Gobernuak espreski ukatzen dute Euskal Herriko Unibertsitatea

Eusko Ikaskuntza elkarteak bere jectio lanetan darrai, lehen Diktadura bitarte guztian, batzutan bakarrik, bestetan Diputazioen laguntzarekin. Honetaz esan beharra dago, Bizkaiko Diputazioaren laguntza, Esteban Bilbao lehendakari izan zen garaian, oso eskasa izan zela, kontrakoagoa izan ez bazen. Esteban bedekatuak, 1918an Oinatin esan zituenak ordurako ahaztuak zituen nonbait, eta, maldan behera, gailenduz zihoan Neguriko oligarkiarekin, Cadaguako kontearen etabarren esanetara makurtzen hasia zen. Baina utz dezagun beste egun baterako gizon nefasto horren bizitza, eta goazen aurrera.

1914eko Urtarrilaren 19an Gobernuak Eusko Ikaskuntzari egindako gutuna aipagarria da. Zenbait eritzi barregarri eta zitalen ondoren, ezezko biribila, ukapen osoa egiten dio unibertsitatearen eskabideari. Hara azken hitzak: «En su vista, S.M. el Rey (q. D.g.) se ha servido disponer se desestime la petición.— De Real Orden comunicada por el Excmo. Sr. Presidente del Directorio Militar, Jefe de Gobierno lo digo a V.S. para su conocimiento y demás efectos.— Dios guarde a V.S. muchos años.— Madrid, 19 de Enero de 1924.— El Subsecretario encargado del Ministerio, Leaniz (Firmado).— Señor Presidente de la Sociedad de Estudios Vascos (Palacio de la Diputación de Guipúzcoa), San Sebastián».

Nik dakidala behintzat, ez da behin ere horrelakorik gertatu Espainiako Estatuaren lur eremuan. Gauza bat da jectioen luzamendua, eskabide askorekin jazotzen dena, eta eremu horretako beste Herri edo herrialderen batekin ere gerta zaitekeena unibertsitate arazoan; baina harrigarriena ezetza, ukazioa, espreski,

eret-dekretu bidez erabakitzea eta esatea da. Gure Herriak jasan dituen zapalkuntzetariko bat, eta ez ttipiena.

II. Errepublika garaian

II. Errepublika 1931ko apirilean etorri zela, edonork daki. Hurrengo hilean, Maiatzean, unibertsitate eskabideetan hasten da Bilboko Udalbatzarra. Beste lau hiriburuetakoko agintariak, Diputazioak etabar gomitatzen ditu batzar batetara.

Hartan hortan, hurrengo urteko otsailean egiten da batzar hori. Mahainburuan, Indalecio Prieto, garai hartan Errepublikako ministro, Jose Antonio Agirre eta Marcelino Oreja, diputatuak. Prietok ireki zuen batzarra, unibertsitate bat edukitzeko une oso egokia zela esanez, Deustuko jesuitena han bait zegoen hutsik, konpainiakoak herbesteturik zeuden eta.

Prietoren joko maltzurra ageria zen, orduko abertzale elizkoiak proba zail batetara behartuz: eliz erakunde baten kontra jarri, unibertsitatea hartuz, ala unibertsitaterik gabe gelditu. Bistakoa zenez, ez zen onartu haren alternatiba.

Ondoren, Iruineko Estaturako, hots, 1932ko Ekainean hiri-buruan eztabaidatuko zen proiektuaren prestatzaile batzordearen eskuetan utzi zen Euskal Unibertsitatearen arazoa. Eta Estatutuen burruka eta luzamendu berberetan galdu zen Unibertsitatea ere.

... eta gerratean, 1937an, Unibertsitatea eraikitzea

Eta azkenean gerrarekin batera, derrigorrez edo behintzat la-guntza beharrez, Estatutu zeken bat eman ziguten Madrilgo Errepublikako agintariak, Mendebaleko hiru herrialdeentzat; bere zekentasun eta guzti ere —eta Gipuzkoa eta Araba gehiena faxisten eskuetan zeuden arren— bere balioa ukan zuena.

Estatutu horen barnean sartzen zen Unibertsitatearen eskubi-dea ere; Euskadiko Gobernua Urriaren 7an sortu bazen, 9an izendatua zegoen batzordea, eta Azaroaren 18an agertua zen Unibertsitatea sortzeko dekretua «Euzkadiko Agintaritzaren Egunkarian». Zoli eta bizkor mugitu ziren, gerran egonik gainera.

Midikuntz Fakultatea eraiki zen hasteko; eta, Oinatikoa bezala, gerra galtzearekin galdu bazen hau ere, interesgarria izan zen alde askotatik. Uste dut, garai hartan lanean ibilitako batekin hizketatzea datekela egokiena, biziena gainera; eta hara nora jo

dugun: Viar jaunarengana, hau izan bait zen orduan kudeatzailerarik bat. Berak emango digu, gure historiak baino zehatzago, gerrateko euskal unibertsitatearen berri. Nik honekin amaitzen dut, tartean Unibertsitate horren eraikitzeko agindu edo dekretoa sartuz, interesgarri bait deritzagu honi ere.

DECRETO

Art. 1.º Queda creada con carácter oficial la Universidad Vasca, cuyo rectorado y órganos de representación y gestión serán designados por el Consejero de Justicia y Cultura.

Art. 2.º Se acuerda la apertura en Bilbao de la Facultad de Medicina de la Universidad Vasca, cuyo curso comenzará a funcionar el día 1.º de diciembre del corriente año.

El Consejero de Justicia y Cultura dictará las disposiciones oportunas para el acondicionamiento de dicha Facultad, el nombramiento de su personal docente y auxiliar, la determinación del plan de estudios y forma de proceder al establecimiento de los correspondientes a los distintos cursos y disciplinas y las demás disposiciones reglamentarias necesarias para el funcionamiento de dicha Facultad.

Art. 3.º El establecimiento de las restantes Facultades de que haya de constar la Universidad Vasca se dispondrá por ulteriores decretos del Gobierno de Euzkadi.

El Presidente del Gobierno provisional.
JOSE A. DE AGUIRRE

El Consejero de Justicia y Cultura,
JESUS M.º DE LEIZAOLA

Hona Viar jaunaren testigutza:

Euskal gazteria osoak irrikatzen zuten Euskal Unibertsitatearen sorrera 1920-1930 hamarraldian, eta haren lehen epe bezala, Midikuntz Fakultate batena, Bilbon lekutua, honen Hospitale handia oso ongi hornitua bait zegoen Fakultatearen Hospitale Klinikoa izateko. Ez da harrigarria, beraz, Euskal Herriak 1936ko abuztu aldera Estatutu Autonomu bat lortua zuelarik, haren lehen erabakietako bat Midikuntz Fakultatearen sorketa izatea; 1936ko abenduaren 3an inauguratu zen ofizialki, Bilboko Hospitale Zibilean, Jose Antonio Agirre, Leizaola eta Viar jaunen mintzaldiekin. Ez da harritzekoa Euskal Gobernua azkar ibiltzea Medikuntz Fakultate hau sortzen, Euskal Herriko giroan bait zegoen horren nahia. Bilboko hiria hautatu, lehenago esan bezala, Basurtoko Hospitalea helburu horretarako egokientzat jotzen zelako hautatu zen. Hiri handietan lekutua behar du izan Unibertsitateak, ikasle-irakasleen elkarrizketatik sortzen den «unibertsital izpiritua»ren aldekoago bait dira haik; hala gertatu zen Pariseko Sorbonako Unibertsitate zaharrean, «unibertsital izpiritua»ren eredu bikain

hartan. Unibertitate orok estatala behar du izan. Unibertitate baten sorrera eta euspena kostosoak dira oso, eta Estatuak bakarrik erantzun diezaizkie Unibertitate batek dituen gastu ikaragarriak. Estatuak, bestalde, Herri guztietan irakaskuntz etxeak sortzeko obligazioa du.

Bilboko Midikuntz Fakultateak gerla guztia zehar funtzionatu zuen Euskal Herrian; ikasle gutirekin, egia, gehienak soldaduska adinekoak bait ziren; hala eta guztiz ere, nazionalak Bilbon sartu arte guztian irauin zuten ikasketek.

Gaske intelijente orok ukan behar du Unibertitaterako helmena: ikasketak egiteko diru biderik ez baldin badu, Estatuak behar adinbatean jarritako bekaren edo «Ikasketa boltsa»ren bat lortzeko ahalbidea ukan behar du.

Euskal Gobernuak Midikuntz euskararen katedra bat sortu zuen, ikasleentzat obligaziozkoa: gibela, barea, birika, bihotza, e. b., adierazteko euskal hitzik badagoenean, erabili egin behar dira; baina hezurak izendatzeko hizkuntza internazional bat dago (e. b., escafoides hitzak «barkillu itxura» esan nahi du; cuboides-ek «kubo itxura», eta horien adiera internazionala da): denak grekotik datoz.

Kimikan ere gorde egin behar dira unibertsaltiki onartutako grekotiko hitzak, e. b., «karbonuaren tetra kloruru»a e. a.

Fakultate guztietan ezarri behar da euskararen ikasketa, gaur ingeleseko edo alemana ikasten diren bezala. Ardurazkoa ez da garbi-garbia izan dadila, praktikoa izan dadila baino.

J. L. L.

SOBRE LA PREHISTORIA DE LA UNIVERSIDAD VASCA

La Universidad de Oñate. Situada en el centro del País Vasco, es la primera Universidad en el País Vasco. Su vida no muy próspera se debió, entre otros factores, al hecho de que estuviese localizada en un condado autónomo, y no integrado en una región; lo que comportaba una serie de vicisitudes a causa de las autoridades civiles y religiosas locales. Después que Espotero la convirtiese en simple Instituto, su momento más importante fue cuando Carlos VII constituyó el Distrito Universitario Vasco. En la línea general de que las Universidades no estén localizadas en las grandes ciudades, Oñate sería lugar apropiado para la futura Universidad Vasca.

El Proyecto de la Universidad Vasca (1866). Proyecto surgido en Navarra y adoptado por las Diputaciones de las cuatro Provincias que trataron de constituir el Distrito Universitario Vasco, cayó por el desenlace de la segunda guerra carlista.

Sociedad de Estudios Vascos (1922). La principal preocupación de la Sociedad y sus Congresos fue la constitución de la Universidad Vasca, aunque no propiamente euskaldun, por lo que su proyecto deja mucho que desear desde nuestro punto de vista. Contra la oposición del Presidente de la Diputación de Vizcaya, Esteban Bilbao, el proyecto fue presentado al Go-

bierno, que, en contra de toda la práctica en la historia del Estado español, dio una rotunda negativa.

La Universidad Vasca y la Facultad de Medicina (1937). Con el proyecto del Estatuto de 1932, cae también el proyecto de la Universidad Vasca, que, por el contrario, constituyó una de las primeras preocupaciones del Gobierno Vasco. Esta Universidad fue fundada a las pocas semanas de la constitución del Gobierno Vasco. Durante los meses de la guerra funcionó la Facultad de Medicina.

SUR LA PREHISTOIRE DE L'UNIVERSITE BASQUE

L'Université d'Oñate. Placée au centre du Pays Basque, c'est la première Université au Pays Basque. La raison de sa vie pas trop prospère était, entre autres, le fait d'être située au milieu d'un comté autonome, non intégré dans une région: cela impliquait un tas de vicissitudes à cause des autorités civiles et ecclésiastiques du lieu. A la suite de la décision d'Espartero de la rendre simple Institut, son moment le plus important fut lorsque Charles VII constitua le District Universitaire Basque. Aujourd'hui, dans la nouvelle ligne qui prône les Universités non localisées à l'intérieur des grandes villes, Oñate pourrait être une place très convenable pour la future Université Basque.

Le Projet de l'Université Basque (1866). Projet né en Navarre et adopté par les Députations (=Conseils généraux des départements) des quatre provinces qui essayèrent de constituer le District Universitaire Basque, fut anéanti à cause de la deuxième guerre carliste.

La Société d'Etudes Basques (1922). Le premier souci de la Société et de ses Congrès était l'établissement de l'Université Basque, mais non pas euskaldun ou basqueparlante. (Ce projet n'est donc pas le meilleur). A cause de l'opposition du Président de la Députation de Biscaye, Esteban Bilbao, le projet fut présenté au Gouvernement de Madrid, que, violant l'habitude dans l'histoire de l'Etat espagnol, donna une claire négative.

L'Université Basque et la Faculté de Médecine (1937). Le projet de l'Université Basque tombe à l'eau en même temps que le Statut de 1932 (=Constitution). Ce projet fut une des préoccupations premières du Gouvernement Basque. L'Université se fonda peu après la formation du Gouvernement Basque. La Faculté de Médecine seule, fonctionna pendant les mois de guerre de 1936.